

KERBER BALÁZS

Áttetszőség és képszöveg

(SZERKESZTŐI BEVEZETŐ)

Az itt következő válogatásnak nem lehet célja, hogy a létező kortárs olasz líra átfogó képét adja, hiszen az olasz költészeti szcéna rendkívül összetett és sokféle; számos irodalmi hagyomány, előkép és hatásmechanizmus játszik szerepet benne.

Ez a sokféleség jól látszik a válogatásban, de inkább szubjektív módon, a példák és esetek szintjén. A szerkesztésben, a válogatásban részben az vezetett, hogy számomra milyen olasz költői hangok váltak fontossá az elmúlt években, és melyek azok, amelyek – úgy gondolom – a kortárs magyar költői irányok számára is izgalmas újdonságot jelentenek, játékba hozva saját irodalmi hagyományainkat. A válogatás magára a sokféleségre, a rendkívül sok egymás mellett létező költői hagyományra mutathat rá.

Emellett persze törekedtem arra, hogy bizonyos beszédmódokat, attitűdöket jól elkülönítsek, és ezeket egymás mellett jelenítsem meg, hogy az olvasó észlelje, milyen irányok jellemzik a kortárs olasz közeget; milyen „hangok” fordulnak elő ebben a világban, hol húzódnak a törésvonalak.

A versek válogatásában előzetes tájékozódásul szolgált a Sallay Géza és Szkárosi Endre által szerkesztett *Online barokk*¹ (2012) versantológia a Secondo Novecento (a huszadik század második felének) költészetéből és a Federico Italiano és Jan Wagner által szerkesztett *Grand Tour*² (2019) a kortárs fiatal európai líráról. Több olasz költőismerősöm felhívta a figyelmemet szerzőkre, folyóiratokra; így például Alberto Bertoni³ és Isabella Leardini, illetve Giovanna Frene, akit a szerkesztés közben ismertem meg személyesen, és fontos támpontokat adott. Bolognai Erasmus-utam alatt Alberto Bertoninál modern olasz is irodalmat hallgattam az egyetemen, így gondolkodásával, szemléletével jobban megismerkedhettem. A választott szerzők szervesen kapcsolódnak a huszadik század második felének olasz költői hagyományaihoz, illetve maguk is részesei annak.

Köszönet illeti a blokk fordítóit (Faragó Dániel, Szénási Ferenc, Szirmai Anna, Szkárosi Endre és Závada Péter), akik velem együtt vettek részt a szövegek tolmácsolásában. Köszönöm Szkárosi Endrének a szakmai visszajelzéseket, támogatást.

A válogatás⁴ egyes szerzői a fiatalabb költőgeneráció tagjai (pl.: Maria Borio és Tommaso Di Dio), így az összeállítás igyekszik kissé reprezentálni az *Online barokk* világa utáni időket, ám

¹ *Online barokk – Olasz költészet a 20. század második felében*, szerk. Sallay Géza, Szkárosi Endre, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2012. 512 p.

² *Grand Tour – Reisen durch die junge Lyrik Europas*, szerk. Federico Italiano, Jan Wagner, Carl Hanser Verlag, München, 2019. 581 p.

³ Ld.: Alberto Bertoni: *Poesia italiana dal Novecento a oggi*, Marietti, Bologna, 2019. 232 p.

⁴ Ha a tanulmányban egy idézett verssornál nem jelzem külön a fordítót, saját fordításomról van szó.

Valerio Magrelli *Magrelli felügyelő (Il commissario Magrelli)*⁵ című kötetének egyes versei is megtalálhatóak benne, amelyek a Secondo Novecento fontos alkotójának jelenkori poétikai érdeklődéséről adnak számot, s így kapcsolódnak az újabb törekvésekhez. Giuseppe Contének az összeállításban található versei szintén a költő legutóbbi, 2019-es *Nem szűnök meg a tengerről írni (Non finirò di scrivere sul mare)*⁶ című verseskötetének anyagából adnak ízelítőt.

A hagyomány egyfajta folytonossága észlelhető a költők indíttatásaiban, személyes kapcsolataiban is; Giovanna Frene, az *Adottságok (Datità)*⁷ kötet szerzője, akinek két versét tartalmazza a válogatás, Andrea Zanzottónak felfedezettje és tanítványa, és Zanzotto (1921–2011) szemiotikai-nyelvi érdeklődését erősen folytatja a költészete, például a *La Main* című, most már magyarul is olvasható versében. Sara Ventroni *A Gasometroban (Nel Gasometro)*⁸ című, 2006-os kísérleti verseskötetének elején pedig Elio Pagliaraninak, a neoavangárd Gruppo '63⁹ ('63-as csoport) egyik alapítójának lelkes hangú levelét olvashatjuk, amelyet a szerzőnek címez, és amelyben Ventroni költészetét a „2000-es évek alapvető költészetének”¹⁰ nevezi, s a „féktelenség absztrakt szigoráról”¹¹ beszél. Az 1985-ben született Maria Borio pedig *Áttetszőség (Trasparenza)*¹² című, 2019-ben megjelent verseskötetének első ciklusa elején, hangsúlyos helyen, Amelia Rossellit idézi, a Gruppo '63 tagját, aki magát a kötetcímet (*Trasparenza*) is ihlette.

A konvencionális társadalmi normákat elutasító és a poétikai kifejezés új formáit kereső Gruppo '63 erős inspiráló és ihlető tényező a fiatalabb olasz lírában, de általában is jelen vannak az avantgárd, vagy a jelek és a jelentés problémáit boncoló költői technikák. Ezek a kérdések a performansz és a slam kultúrájával fonódnak össze; Sara Ventroni maga is performer, aki nemzetközi és olasz költészeti fesztiválokon vesz részt, illetve *A Gasometroban* című könyve vegyes műfajú, kisprózákat és fotókat, illusztrációkat is tartalmazó könyv. A kötetre valóban nagyon jellemző a szigor és a szertelenség Pagliarani által említett kettőssége; az ipari környezet és az emberi test industrializált jellege izgalmasan vibráló, ám mégis kopár és mechanikus, állandósuló világot eredményez, amelyhez – némi avantgárd provokativitással bír – egzisztenciális kiábrándultság is társul. Závada Péter fordításában olvashatjuk: „A cél az csak cél, ráadásul üres.” Majd később még ugyanebben a versben: „A történet halad, nem halad, vagy nincs is”. Ez a költészet, amely egyébként jelentős gépi-ipari szókinccset is összesűrít magában, valóban tud egyszerre lemondó, minimalista és szellemileg feszült is lenni.

Ez a konvencionális értelemben nem poétikus jegyeket is magán viselő költészet némi rokonságot mutat a válogatásban szintén szereplő Bruno Galluccio lírájával, aki a matematika és a természettudományos látásmód szigorát ötvözi a költői vízióval. Egy – a jelen gyűjteményben nem szereplő – versében a beszélő maga fogalmazza meg ezt a tendenciát a „láto-

Ha egy verseskötet előszavából, a szerző méltatásából idézek, ott a jegyzetben feltüntettem az eredeti olasz szöveget is.

⁵ Valerio Magrelli: *Il commissario Magrelli*, Einaudi, Torino, 2018. 76 p.

⁶ Giuseppe Conte: *Non finirò di scrivere sul mare*, Mondadori, Milano, 2019. 152 p.

⁷ Giovanna Frene: *Datità*, Arcipelago Itaca, Osimo, 2018. (eredeti megjelenés: 2001) 120 p.

⁸ Sara Ventroni: *Nel Gasometro*, Le Lettere, Firenze, 2006. 136 p.

⁹ Ld. erről: *Gruppo 63 – L'antologia*, szerk.: Nanni Balestrini, Alfredo Giuliani; *Critica e teoria*, szerk. Renato Barilli, Angelo Guglielmi, Bompiani, Milano, 2013. 960 p.

¹⁰ Sara Ventroni: *Nel Gasometro*, i. m., 6. (*poesia basilare della poesia del Duemila*)

¹¹ Uo. 5. (*astratto rigore della tua sregolatezza*). Szó szerint: „féktelenséged absztrakt szigora”.

¹² Maria Borio: *Trasparenza*, Interlinea, Novara, 2018. 144 p.

másos szigor”¹³ kifejezéssel, s ez tulajdonképpen a Pagliarani által Ventroni esetében definiált kettősséget variálja. Galluccio verseiben az emberi viszonyrendszerek folyamatosan a gondolkodó és a tudós szemén keresztül jelennek meg; ebben az értelemben talán kevésbé „kopár” líra ez, inkább a szemlélődés és a melankólia lehet jellemző rá, a hétköznapi kérdések absztrakt szemlélete. Néhol még a – kis túlzással – eposzi hangnem sem idegen ettől a világtól. A tudomány mint álom, a matematika mint látomás, valamint az emberi tudás és civilizáció esetleges vesztesége mint súllyal és „értékkel” bíró problémák jelennek meg benne, s még erősen szubjektív, poétikus vonásokkal bíró tudományos arcképcsarnokot is kapunk *A nulla mértéke (La misura dello zero)*¹⁴ című kötetben.

Gallucciónál az emberi intimitás sajátosan vegyül a – poszthumánnak vagy prehumánnak is tekinthető – matematikai „csönddel”, a fizikai mozgásokkal: „a világ évekből áll / a testek története” – olvassuk egyik versében, majd így folytatódik: „te és én a lépcsősor hosszán / egyazon fokon állunk”. A szabályos szabálytalanság ennek a lírának is jellemzője. Azonban a jelentések erőteljes dekonstrukciója és a Ventroninál megfigyelt performatív jelleg burjánzóbban tűnik fel Marco Giovenale költészetében, aki az „aszemikus írás” képzőművészeti műfajában is alkot, azaz jól elkülöníthető értelemegységekkel nem rendelkező írásjelsozatókat hoz létre. Költészetén – akár Ventroni versein – neoavantgárd stílusjegyek látszanak, csak talán – formai szempontból – radikálisabb módon.

Ahogy az aszemikus írás esetében ismerős vagy kevésbé ismerős vonások hajlanak egymásba, és hoznak létre különös konstellációkat, „mintha-értelmeket”, úgy Giovenale költészetében is nyelvi, térbeli és kulturális elemek összetorlódása alkot – a humor eszközétől sem mentesen – fiktív világokat; *cselekmény* című verse a „cselekmény” fogalmának, konstrukciójának túlindázó paródiája.

„a gyík agresszivitása tornádókat és kommandósokat fenyeget, és ahogy minden, száz/százötven emelet magas, amerikai városközpontok elpusztítására törekvő gyík, egy kicsit ő is fasiszta” – olvassuk Szirmai Anna fordításában. Az értelemegységek lehetleni játéka és egybemosódása mellett a mai magyar fiatal irodalomra jellemző hibriditás-koncepciót is felfedezhetjük. Giovenale verseiben a katasztrófafilmek kellékei és szörnyei vegyülnek össze a kultúra egyéb tényezőivel; az aszemikus vagy inkább dekonstruáló játék tobzódó abszurditást, groteszk örömet eredményez. Részben hasonló hibriditás-koncepciót rejthet magában Valerio Magrelli már említett, *Magrelli felügyelő* című kötete, amely a krimi toposzát felhasználva és egy nyomozó alteregót megalkotva hoz létre egy iróniától és játéktól szintén nem mentes beszédmódot, amely – Giovenale költészetéhez hasonlóan, szintén számos regiszterből válogat. Ez a sokféleség, sokaság már a beszéd felszínén is jelen van; maga a versbeszélő kezd enumerációba: „Maffia és dzsungel, / bűntény és állattan” (Szirmai Anna fordítása), ám ezeket saját maga nyilvánítja „dögunalmasnak”, így a kiábrándultság, az értelemvesztés, akár Ventroni esetében, itt is különös – egyszerre nyugtalanító és komikus – jegyekkel bír.

Ahogy Bruno Gallucciónál, úgy Maria Borio verseiben is a világ mint jelekkel bíró viszonyrendszer válik problémává. Ennek a lebegő, filozofikus költészetnek fontos motívuma az üveg,¹⁵ s ahogy a fizikus-költő idézett lépcsősor-motívuma, részben ez a világ is a rend

¹³ A vers megjelent: VersumOnline, 2018. 12. 22. (ford.: Kerber Balázs) <http://versumonline.hu/vers/a-geometrianak-sajat-alma-van-es-sajat-ehsege/> [Utolsó letöltés dátuma: 2021. 06. 30.]

¹⁴ Bruno Galluccio: *La misura dello zero*, Einaudi, Torino, 2015. 138 p.

¹⁵ Ld.: Maria Borio: *le forme trasparenti – Dialogo sulla poesia contemporanea partendo dal vetro, dal*

mibenlétére, az egymáshoz képesti pozíciókra kérdez rá, de a „látomásos szigor” ebben az esetben is jó kifejezés lehet. „A vasrács mögött homályosak az üvegek, / az üvegek mögött volt a raktár, / az iskolában a helybeli gyerekek” – olvassuk Szirmai Anna fordításában. A világban elfoglalt pozíció kérdése és az absztrakcióvá szelődülő lebegés hasonló szépséggel tűnik fel a hatalmas dantei hagyományt is fel-villantó *Augusztusi töprengés* (Szénási Ferenc fordítása) című Giovanna Frene-versben. Ebben a világban nyelv és írás, pillanatnyi hangulat és általános létérzet az átélés dinamikájában kapnak soha meg nem szilárduló, izgalmas jelentést: „a tétlenség napmelegében ülve is egy perc amíg élek / röpke illúzió el ne röpppenjen ez a nyugvó fölemelkedés / ez a fenséges fölfüggesztés”.

A rendezettség és a szertelenség felvetett kérdése Tommaso Di Dio *A fagyos csillagok felé (Verso le stelle glaciali)*¹⁶ című kötetében szintén központi motívum lesz. Di Dio egyik fontos szimbóluma és témája a térkép, s a könyv fiktív utazásaiban többféle kor és kulturális réteg ötvöződik, kerül egymás mellé. A jelenből a tizenötödik századi nagy felfedezések hajóúttjaihoz érkezünk. Maga a szerző jelzi a kötet elején az olvasónak egy kis előhang formájában, hogy az a „rend”, amelyben el lehet veszni, önmagában mindig szabad.¹⁷ Így az irányítók, a hajók és a felfedezés kellékei valójában felcserélhető elemek, s az olvasó calvinói barangolását segítik elő. A kötet játékos, egymásra torlódó tájai és irányai tulajdonképpen meg is idézik a *Láthatatlan városok (Le città invisibili)*¹⁸ című Calvino-mű hangulatát. Mintha hasonló törekvésű lenne Federico Italiano költészete, aki 2020-as *Habitat*¹⁹ című kötetében szintén széles kultúrtörténeti ismerethálóhoz hoz létre, miközben a hétköznapi utazás és elmélkedés gesztusai rendre vegyülnek a mitológiai vagy tudományos motívumokkal. Az égitestek antik elnevezése asszociatív módon életre kelti az ókori mítoszokat, de a Jupiter szeme mint a Naprendszer legnagyobb anticiklonja is jelentésszerű lesz *A Szaturnusz gyűrűi (Gli anelli di Saturno)* című versben (Szénási Ferenc fordítása). Néhol pedig a beszélő humoros, eltávolító gesztusokat is tesz a műveltségi háló felé: „a második Mars-expedíció biológusára gondolok / – aki sose leszek én –, / Ernst Cassirer tudására / – mely sose lesz enyém –, / (Farágó Dániel fordítása).

Giuseppe Conte költészetében viszont a kulturális hagyományok, illetve a goethei érdeklődés és irodalomeszmény egyfajta társadalmi felelősséggel és elkötelezettséggel is párosulhat, ahogy ezt *A névtelen vízbefűltak imája (Preghiera degli annegati senza nome)* című versben láthatjuk, Székely Endre fordításában: „jöttetek a Szaharán is túlról, / fölőletett földekről szöktek, / háborúk, éhség s szomjúság elől, / hányan vagytok?, kérdezd meg őket”. A vers áramló módon, a düh és az elkéseredettség hangján beszél a menekültválság áldozatairól, megőrizve a beszélő – klasszikus kulturális regisztereket mozgató – háborgó, szenvedélyes tónusát.

Itt a szenvedély inkább a hang zengésében, s nem a képek szinte bogozhatatlan, gyönyörű burjánzásában van jelen, ahogy a nápolyi Antonio Spagnuolo lírájában, aki *A hiány daloskönyve (Canzoniere dell'assenza)*²⁰ verseiben feleségére, az elhunyt Elenára emlékszik. A kötetet az előszót író Silvio Perrella hasonlítja Eugenio Montale híres Xenia-verseihez, amelyekben a költő fe-

mare e dal cielo, Singola, 2020. 07. 24. <https://www.singola.net/arti/trasparenza-intervista-mariaborio-poesia> [Utolsó letöltés dátuma: 2021. 07. 01.]

¹⁶ Tommaso Di Dio: *Verso le stelle glaciali*, Interlinea, Novara, 2020. 160 p.

¹⁷ Ld.: uo. 5. p. *In fondo, l'ordine in cui ci si perde – qui come altrove – è in se stesso sempre libero.*

¹⁸ Ld. magyarul: Italo Calvino: *Láthatatlan városok*, Európa, Budapest, 2012. 132 p.

¹⁹ Federico Italiano: *Habitat*, Elliot, Roma, 2020. 94 p.

²⁰ Antonio Spagnuolo: *Canzoniere dell'assenza*, Kairós Edizioni, Napoli, 2018. 91 p.

leségét, Drusilla Tanzit gyászolja. A gyász és a közös élet visszaidézett emléke, maga a létezés – álmaival, vízióival, vágyaival – erőteljesen összefonódó, összekapcsolódó képdzsungelek formájában jelenik meg Spagnuolo vizuális ihletettségtől költszetében; „Függeszkedik a fény káprázatában / egy lépcsősor, és rajta visszatérnek / az ég, ezüstös ég színes ábrándjai” – indul a különös *Szédületek (Vertigini)* című vers. Hasonlóan intim, de képeiben talán lebegőbb és megrengőbb Alberto Bertoni lírája, aki *Metamorfózis (Metamorfosi)* című versében nem kevés melankóliával és humorral ír a halál utáni emlékezés lehetőségeiről, az emberi kötődés nehéz nélkülözhetetlenségéről: „Első dolgom, amit teszek, / mikor már mind a ketten fák leszünk, / hogy rólad megfeledkezem, / nem kell ehhez pszichoanalízis, de whisky sem.” Majd, paradox játékosággal és szomorúsággal, a szöveget később így zárja: „Így mind a ketten egyformák leszünk; / két fűzfavessző, egy madár két szárnya, / örökké emlékezhetünk egymásra.”

Alberto Bertoniéhoz hasonlóan Umberto Piersanti költészete is inkább a klasszikus olasz költői tradíciókban gyökerezik; a szerző Leopardit és Petrarcat nevezi meg fő forrásaiként, de stílusát, beszédmódját nézve – joggal – Pascoli nevét²¹ is említik, hiszen a *marchei* tájnak, a Carpegna-hegynék, Urbino környékének álomszerű, derűs-melankolikus megjelenítése erősen felidézi az Urbinóhoz szintén kötődő Pascoli verseit, főleg a szomszédos Romagnát (Pascoli szülőföldje) megörökítő költeményét. Piersantinál a táj jellegzetessége, hogy a szubjektív emlékezet, a ritmikus-repetitív nyelv útján valóban belső, személyes tájjá, „sétává” lényegül; „dülök, nem szurdokok, / hágók vagy árkok, / kedves dülök, / hol nővéremmel kezünkbe / gyűjtöttük decemberben / a fagyott mohát / egy olyan rég múlt / régmúltban, / hogy azzal az álom sem ér fel” – olvassuk Faragó Dániel fordításában, amely igen erőteljesen adja vissza az olasz vers atmoszférateremtő képességét és finom hullámozását. Ez a hullámozás – a melankólia, az álom és a vágy szötte – nem idegen a Piersantit nagyra tartó Isabella Leardini versvilágától sem. Az *Átmeneti időny (Una stagione d'aria)* azonban még inkább a vágyak, a belső tér intenzív kivetülése. „Ki egyedül maradván áll középen / megérzi hogy szél tépi vágyait” – olvassuk Szénási Ferenc fordításában, vagy egy másik vers sorait Faragó Dánielében: „Én nem repülök és nem szállok le, / én nem dalolok, / ha nem lehetsz enyém, a földön toporgok”. Klasszikus tónusú, vágyakozó költészet ez, amelynek állandó motívumai valahogy szokatlan elevenséggel töltik fel, vitalizálják az ismerős helyzeteket, képeket, talán éppen azért, mert az emlék és a fantázia igazi erővel tör fel bennük, így adva életet ennek a spontán, de mégis rafinált, energetikus költői beszédnek.

A válogatásban nem arra törekedtem, hogy egyetlen határozott tendenciáját emeljem ki az olasz kortárs költészetnek, hanem sokkal inkább arra, hogy különböző látásmódok, irányok jelenjenek meg, valamiféle látképet adva, persze a teljesség igénye nélkül. Az összeállítás olvasása azért is lehet izgalmas, mert egy költő néha több fordító hangján is megszólal, így a létrejött magyar nyelvű szövegtér erősen polifón, s egy olasz szerző több „oldalára” is rámutathat, más-más árnyalatokkal.

A fordítások pedig az ismerkedés és a tájékozódás mellett arra is lehetőséget adnak, hogy a magyar és az olasz kortárs irodalomban, költészetben is jelenlévő beszédmódok aktívabb diskurzust folytathassanak egymással.

²¹ Ld.: *Intervista a Umberto Piersanti*, Mangialibri <https://www.mangialibri.com/interviste/intervista-umberto-piersanti> [Utolsó letöltés dátuma: 2021. 07. 01.]